

új szem

I. évf. / 1. szám

2023

új szem

2023/1

új szem

társadalmi, kulturális és kritikai folyóirat a kolozsvári *a szem* második folyama

Szerkesztők

Ábrahám Tekla

András Csaba

Csabay István

Császár Andrea Mária

Csöngé Tamás

Dobrai Zsolt Levente

Gecse Barbara

Gondos Emőke

Holpár Anna

János Tamás

Jaksa Csaba

Lukács Laura Klára

Marin Diana Karola

Ónya Balázs

Orsós György

Székely Örs

Borítóillusztráció:

Zichy Emma

Felelős kiadó:

Autarkeia Egyesület – PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium

Kolozsvár – Pécs

2023

Tartalom

FILM ÉS BALOLDAL.....	1
Filmszem rovat: Szerkesztői előszó.....	1
Konkol Máté: Holnapra leforgatjuk az egész világot	2
Simor Kamilla: A szolidaritás filmi élménye	8
Vas Máté – Vida Kamilla: A film lehetőséget ad, hogy vitázzunk róla, milyen világban akarunk élni	16
Zsupos Norbert: Egy másfajta élet értelme.....	24
Árva Márton: Magok a földben	31
Benke Attila: Lehet-e egy népszerű tömegfilm baloldali, sőt antikapitalista?.....	39
TANULMÁNY	48
Borbély András: Új magyar politika Erdélyben?.....	49
Borbély András: Halálszignál, életjel: Simon Magda.....	55
KRITIKA.....	64
András Csaba: Brechti szabotázs	65
Dobrai Zsolt Levente: Ragyogás a világjárvány idején.....	70
Fenyvesi Balázs: Fasizmus – Egy cseppfolyós fogalom bővületében	75
Ilyés Zalán-György: Marx anarchikus gesztusáról	81
Szerzőink	90

Borbély András

Új magyar politika Erdélyben?

A romániai népszámlálási adatok lesújtó eredményeire adott eddigi politikusi válaszok, ha lehet, még az eredményeknél is lesújtóbbak. Először Kelemen Hunor, az RMDSZ szövetségi elnöke próbálta elkendőzni a tényt, hogy a magyarok népességfogyásának aránya kétszerese a románokénak. Majd Markó Béla próbálta a drámai népességcsökkenés okát a kettős állampolgárság megadására egyszerűsíteni. Legutóbb a Székely Nemzeti Tanács pedig azzal az üzenettel hirdette meg a „székely szabadság napját”, hogy „beadványban kérje Bukaresttől” a népességfogyás megállítását.

Úgy tűnik, az erdélyi magyar politikai vezetőinknek a leghalványabb ötlete sincs arról, hogy mit kellene ebben a helyzetben gondolni, hogyan kellene cselekedni, sőt egész egyszerűen nem értik a problémát, továbbá feladatukat, felelősségüket.

Idézzünk fel néhány történeti adatot. Erdélyben, ahol a romániai magyarok 99%-a él, az impériumváltás vagyis Trianon óta az etnikai térszerkezet gyakorlatilag egyenes irányú tendenciát mutat: míg 1910-ben a románság az erdélyi lakosság valamivel több, mint felét teszi ki, ez az arány azóta folyamatosan emelkedett, és a 2011-es népszámláláskor 75%-ot mutatott.

Eközben a magyarok aránya az 1910-es 31%-ról 2011-re 19%-ra csökkent. Noha a magyar lakosság részarányát tekintve Erdélyben szisztematikusan fogyott, abszolút lakosságszámát tekintve 1910-től egészen 1982-ig folyamatosan gyarapodott, s becslések szerint ekkor tetőzött 1 millió 732 ezernél. Majd onnantól kezdve kezdett el erőteljesen csökkenni. 2011-ben 1 millió 216 ezerrel számoltak, az idei legoptimistább becslés 1 millió 111 ezerre teszi a magyarok számát Erdélyben.

Noha ezt a csökkenést magyarázhatjuk különféle társadalmi okokkal (természetes népmozgalmi veszteség, elvándorlás, asszimiláció, munkamigráció, stb.), nem lehet megkerülni a kérdés politikai vetületét. A nemzetállami keret ugyanis létrehoz egy hatalmi aszimmetriát, amely nyílt magyarelles politikai hiányában is egyértelműen a „címzetes nemzet” javára befolyásolja a társadalmi önreprodukción. Egyszerűen azért, mert a címzetes nemzet magától értetődően birtokolja az államot mint a legnagyobb társadalmi és politikai intézményt, amelyen keresztül a maga javára tud hatni a társadalmi önreprodukción folyamatokra.

Míg ez az aszimmetria az impériumváltás előtt a magyaroknak kedvezett, aminek következtében az erdélyi magyar lakosságnak még a két világháború között is sikerült megőriznie dominánsan városi jellegét és erős pozícióit a hagyományosan magyar erdélyi városokban, mára ez a tendencia is megfordult, és a magyarok a kevésbé urbanizált területek, perifériák, falvak, s persze a külföldi munkáskolóniák felé sodródtak és sodródnak. (Kivétel persze a Székelyföld, amely már a 19. századtól kezdve perifériának számított, s ahol az urbanizáció és egyfajta középosztályosodás csak az államszocializmus hatására indult el az '50-es évektől, majd állt is le a '70-es évek végén). Egészen az 1970-es évekig a városi magyarok arányszámukat tekintve felülreprezentáltak a román városi lakossághoz képest. Onnantól kezdve viszont a magyarok városi pozíciói folyamatosan csökkennek.

A magyar városi polgárság és munkásság pozícióinak gyengítése a kutatások szerint[1] kimutathatóan a nemzetállam ideológiailag ugyan különböző, de e tekintetben többé-kevésbé egységes kisebbségpolitikai rezsimeinek célja és tendenciája volt (kivételt talán az '50-es és '60-as évek egyenlősítő diktatúrája képez, amelynek során a magyar kommunisták állami pozíciókhoz jutnak, illetve a magyar lakosság részesül a modernizálódó közoktatás, iparosítás, stb. mobilitási előnyeiből). És ez a tendencia 1989 után, illetve napjainkban is érvényesül. Ugyanebbe a folyamatba illeszkedik a magyar nyelvű diplomások arányának csökkenése.

Mindezt csak azért idézem föl, hogy jelezzem: a probléma egyfelől szerkezeti és örökölt, magának a – különben összetett – kisebbségi helyzetnek a következménye; másfelől viszont politikai jellegű, ami azt jelenti, hogy a kisebbség „megmaradásának” kérdését sohasem lehet pusztán etnikai kérdésnek tekinteni, mivel az egyúttal osztályprobléma. Amennyiben kihagyjuk a kisebbségi politikából a társadalmi vagy osztálydimenziót, a közösség erkölcsön és politikán inneni ködös metafizikai ábránddá, és politikai manipulációk áldozatává válik. Ezt az elmúlt száz év felelős erdélyi magyar politikusai és gondolkodói mindig tudták is, mára azonban elfelejtődött.

Joggal várhatnánk tehát politikusainktól érdemi választ, víziót, vagy legalább egy koherens politikai koncepció kísérletét, gyerekes mutogatásaikkal, hárításaikkal semmire sem megyünk. Szó szerint létkérdésről van ugyanis szó.

A népességfogyás és a társadalmi pozícióvesztés problémájára eddig egyetlen komolyan vehető, bár sajnos nem eléggé hangsúlyozott válasz született. Vélhetően azért, mert meredeken szembe megy az erdélyi magyar politika konszenzuális reflexeivel, közösségi képzelőerejével. Ezt Kiss Tamás szociológus vetette fel egy interjúban, illetve egy szakmai kerekasztal-beszélgetésen is szóba került.

Ennek, ahogyan én értelmezem, négy alapeleme van:

1. A romákkal kapcsolatos politika

A jelenlegi adatok alapján Erdélyben nagyjából 110 ezer magyarul beszélő roma él, és mint Kiss Tamás mondja: „mielőbb érdemes lenne elgondolkozni azon, hogyan tesszük befogadóbbá a kisebbségi intézményrendszerünket a magyar anyanyelvű romák számára. A magyarul beszélő népességnek 8-9 százaléka roma, a nagy többségük magyarnak is vallja magát, a magyar elemi és általános iskolákban pedig 15 százalék a roma tanulók aránya. De a többségük olyan szegregált cigány iskolában tanul, amelyek felszereltsége, a tanzemélyzetének a képzettsége messze alatta marad a nem roma oktatási helyszínéneké.”

Ez azt jelenti, hogy amennyiben magyar közösségként legalább azon a szinten újra akarjuk termelni magunkat, ahol most tartunk, a magyarul beszélő romákat egyértelműen és vitán felül a magyar közösség részének kell tekintenünk, meg kell nyitnunk számukra az intézményeket, és el kell kezdenünk a szisztematikus szegregációs folyamatok felszámolását. A romák folyamatos megalázásának, a helyzetükért őket magukat vádoló butaságnak véget kell vetni, és komolyan kell végre venni ezt a minden izében közösségi ügyet. Különben ez erkölcsi okokból is kötelező lenne.

Erre a feladatra korántsem vagyunk felkészülve, s mint a legutóbbi jóindulatú, de katasztrofális kimenetelű kísérlet mutatja, sokkal nagyobb szakmai felkészültségre, továbbá nyílt politikai felelősségvállalásra van szükség a vezető pozícióban lévő politikusok, polgármesterek, képviselők és közintézmények részéről is. Ebben a kérdésben a konfliktusokat, persze, nem lehet megúszni, de ez most már mindannyiunk ügye és érdeke.

2. A bevándorlókkal kapcsolatos politika

Ugyanott a szociológus megjegyzi: „Románia most egy migrációs átmenetnek a küszöbén van. Az ezzel kapcsolatos első nagy hazai vita egyébként éppen a Gyergyóditróban alkalmazott Srí Lanka-i pékek esete kapcsán zajlott le a román közvéleményben. Ennek az volt a kicsengése, hogy Románia más országokkal, elsősorban Magyarországgal szemben egy utilitarista keretben kezelné ezt a kérdést. E szerint nem baj, ha elmegy a román munkaerő Németországba dolgozni, majd hozunk helyette másokat, akiknek a kulturális kötődéseik lényegtelenek, merthogy munkaerőként tekintünk rájuk, nem nepáliként, Srí Lanka-iként, arabként. Ez a hozzáállás a jelenleginél jóval nagyobb mértékű bevándorlást fog eredményezni, és minél korábban érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy mi lesz akkor, ha mondjuk Marosvásárhelyen a foglalkoztatottaknak a 15-20 százaléka bevándorló lesz. Mi történik majd ezeknek a bevándorlóknak a gyermekeivel? Száz százalékban román iskolába fognak járni, vagy pedig az erdélyi magyar intézményrendszer és a magyar elit lesz olyan állapotban és lesz olyan képessége, hogy ezeknek a gyerekeknek egy részéből úgymond magyart faragjon?”

A munka és migráció kérdése, illetve az ezzel kapcsolatos válságok a globális kapitalizmus által meghatározott problémák. Ezzel kapcsolatban teljesen fölösleges akár Bukarestre, akár Orbán Viktorra mutogatni, és még gyerekesebb a magyar vendégmunkásokat „árulózni”, amiért elmentek külföldre dolgozni, vagy az ideérkezőket megbélyegezni. Ha a munkamigráció kérdésével bármit is kezdeni akarunk, akkor először is meg kellene érteni, hogy mi az és mi működteti.

De a legjobb esetben is csak arra van esélyünk, amit Kiss Tamás a fentiekben sugall (tekintsünk most el a „magyarfaragás” finoman szólva frivol megfogalmazásától): felkészülni arra, hogy a migráció – érinthetetlen, idegen, démonizált enklávéként épülve be a magyar és a román nyelvű társadalom közé – lehetőleg ne dezintegrálja a magyar közösséget. Ehhez ki kell dolgozni azokat a közpolitikai és intézményi kereteket (pl. magyar vagy többnyelvű, és multietnikus szakszervezeteket, az ideérkező munkások gyerekeit befogadni képes magyar iskolákat stb.), amelyek lehetővé tehetik a bevándorlók hosszú távú inklúzióját. Ez egy etnikailag heterogén, de nyelvileg-kulturálisan valamennyire egységes, vagy legalábbis a változásokat a maga javára kontrollálni képes közösség lehetőségével kecsegtet.

3. Nyelvi-kulturális autonómiára épülő politika vs. etnicista autonomizmus

Az előbbi két pont egyfelől megköveteli, hogy túllépjünk a jelenleg legerőteljesebben a Székely Nemzeti Tanács és az autonomista mozgalom „őshonos kisebbségekről” szóló koncepciója által képviselt etnicista konszenzuson. Hiszen nem egy etnikailag egységes, hanem egy nyelvileg-kulturálisan egységes közösség megteremtésének az ideje jött el, ez biztosíthatja a magyar nyelvű és kultúrájú közösségek jövőjét Romániában.

Vagyis az autonómia jelszava akár maradhat is, de a program társadalmi tartalmát radikálisan újra kell gondolni. Az etnikai autonómia helyett egy multietnikus, de nyelvi-kulturális értelemben magyar arculatú, a társadalmi és osztályfolyamatokat a maga javára befolyásolni képes, inkluzív, kezdeményezni képes autonóm közösséget, vagy inkább autonóm közösségek szövetségét kell elképzelnünk és megvalósítanunk.

Az új nyelvi, kulturális és politikai közösségbe, vagy közösségek szövetségébe tehát bele kell férjenek a különböző – és különböző osztályhelyzetű – etnikumok (a magyar romák, a globális gazdasági perifériáról érkező munkások leszármazottai, a székelyföldi románok, a vegyes etnikumú családok stb.). Ehhez pedig olyan intézményekre van szükség, amelyekben képesek leszünk megtanítani őket magyarul, képesek leszünk gazdagodni mi magunk is az által, amit ők hoznak, továbbá képesek leszünk meggyőzni őket a magyar kulturális közösségbe tartozás vonzerejéről, hogy az ők gyerekeik esetleg majd magyarnak vallhassák magukat. Persze, mindez feltételezi egy demokratikus (önfenntartásra, önrendelkezésre képes, a

gazdasági demokrácia elemeit is tartalmazó) társadalom akarását, mely a mi számunkra is vonzóbb lehet, mint ez a mostani nyomasztó – patriarchális-etnicista, fölfele szervilis, lefelé taposó; a „fehérkeresztény” privilégiumokért versengő – tákolmány.

4. Neoliberális konszenzus vs. egalitárius osztálypolitika

Másfelől az RMDSZ által követett neoliberális-jobboldali „társadalompolitika” (ami valójában csak egy szűk magyar középosztályi rétegre koncentráló „családpolitika”, melyet Magyarországról importálnak, de amelynek semmi köze az itteni társadalmi kihívásokhoz) radikális bírálataira és leváltására is szükség van. Mégpedig egy átfogó, a középosztály alatti, vagyis a magyar (a klímaválság által is sújtott) falusi és városi szegényeket, a magyar romákat, a magyar és a gazdasági perifériáról érkező vendégmunkásokat, az asszimilációs pályára állt „szórványokat”, továbbá az etnicista „magyarságpolitikától” idegenkedő középosztályt és értelmiséget megszólítani, megerősíteni és integrálni törekvő társadalom- és osztálypolitika irányából.

Az RMDSZ-nek valójában nincs önálló társadalompolitikája: amit akként ad el, az a bukaresti neoliberális konszenzusba, és a budapesti neokonzervatív-posztfasiszta irányvonalba való belesimulás, afféle posztmodern pastiche. De nem engedhetjük meg magunknak, hogy az úgy országosan, mint globálisan amúgy is periférikus és kiszolgáltatott székelyföldi, közép-erdélyi, partiumi és szórvány magyarságot a lokális és globális „rassz”- és „gender”-politikák tovább darabolják. Az etnikai és „rassz”-alapú versengés korának, amely mögött többek között az őrjöngő munkaerőpiaci verseny és önzés áll, ha lenni akarunk, most kell véget vetni.

Tisztázni kell, hogy erdélyi magyarnak lenni, a nyelvi-kulturális identitáson túl, az országos és globális gazdasági-társadalmi rendszerben elfoglalt – kedvezőtlen, de még nem feltétlenül a legkedvezőtlenebb, tehát kollektív cselekvésre képes – osztálypozíciót is jelent. Az új politikának szolidáris platformot kell képeznie az elnyomott és kizsákmányolt romák, a külföldre kényszerített (román és magyar) vendégmunkások, a kis- és nagyipari, illetve mezőgazdasági dolgozók, a perifériáról ideérkező vendégmunkások, a létbizonytalanságban tengődő falusi napszámosokkal, a prekárius helyzetű diákok, s nem utolsósorban a leértékelt reprodukciós munkákat végző nők (óvónők, tanítók, tanárok, anyák, egészségügyi alkalmazottak, kül- és belföldi beteg- és idősgondozók, szociális ellátásban dolgozók) között. Hisz rajtuk múlik közösségünk jövője.

Az erdélyi magyarság még nem egy olyan elit vagy uralkodó osztály nélküli „osztálynép”, amilyen az erdélyi románság volt az osztrák-magyar impérium idején. De amennyiben a meglévő gazdasági és politikai elitek a jelenlegi tendenciák folytatásaként asszimilálódnak vagy a neoliberális romániai mainstreambe, vagy a magyarországi neoliberális-posztfasiszta

szisztémába, melyben erdélyi magyarként a demográfiai tartaléksereg szerepét osztják ránk, akkor könnyen azzá válhat. A gazdaság új társadalmi és ökológiai integrációját különben a klímaválság által támasztott kihívások is indokolnák.

Röviden: egy új kulturális, egy új politikai, egy új gazdasági és ökológiai, és egy új társadalmi konszenzus kialakítására van szükség.

Amivel ehhez most rendelkezünk: a román nemzetállami struktúrába integrált – noha aszimmetrikusan integrált – magyar politikai intézményrendszer a jelenleg RMDSZ által dominált önkormányzatok szintjén; az állami közoktatásba integrált, a magyarok által többé-kevésbé kontrollált párhuzamos iskolahálózat; egy nem túl erős, nem túl autonóm, töredezett, de mégiscsak létező civilszervezeti intézményi háló (beleértve ebbe az egyháziakat is); illetve a társadalom autonómiája iránt nem elkötelezett, lényegében piacfundamentalista elvek szerint szerveződő, a különböző politikai elitekkel többé-kevésbé összefonódott, ám fragmentált uralkodó gazdasági réteg. A többit ez után kell létrehozunk.

Kiss Tamás elképzelése radikális, észszerű és erkölcsileg sincs benne semmi kifogásolható. És persze félelmetes, inspiráló, hatalmas munkát, tervezést, erőfeszítéseket igénylő. De kitörést jelenthet az örökösen bezárkózó, védekező, hol a bukaresti, hol a budapesti politikát utánzó sumákolásból, a szegregációból és önszegregációból. Az igazi autonómia programjának, egy magyar kulturális forradalomnak a csírája. Olyan pont, ahonnan indulva elkezdhetnénk dolgozni egy új közösség létrehozásáért, alapelveinek, értékvilágának, intézményeinek, kultúrájának, politikájának, jövőjének meg- és újrateremtéséért.

Azt is mondhatnám: úgy kell befogadnunk a világot (a világ nyomorát és szenvedését, de a fölszabadító és fölemelő tudást is a világról, a világteremtő képességet), továbbá átalakítanunk magunkat, hogy megpróbálunk közben azonosak maradni. Ez a mi munkánk. És nem is kevés.

---

[1] Az adatokhoz lásd: Kiss Tamás: Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában – A magyarok társadalmi pozíciói, *Regio* 2. sz. (2014). 187–245. Bárdi Nándor, Éger György, Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015)*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, 2020.

Szerzőink

András Csaba

A PTE BTK Filmtudományi és Vizuális Tanulmányok Tanszékének adjunktusa.

Árva Márton

Az ELTE BTK Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszékének adjunktusa, filmkritikus.

Benke Attila

Szerkesztő, filmtörténész, filmkritikus. Az ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola Film-, média- és kultúraelmélet doktori programjának volt hallgatója.

Borbély András

Költő, esszéista.

Dobrai Zsolt Levente

Mozgalmár, fordító, szerző, munkás.

Fenyvesi Balázs

Szociológia mesterszakos hallgató az ELTE TáTK-n.

Ilyés Zalán-György

Filozófia mesterszakos hallgató a kolozsvári Babeş – Bolyai Tudományegyetemen.

Konkol Máté

Filmrendező, videovágó, a Társadalomelméleti Kollégium volt tagja.

Simor Kamilla

A PTE BTK Filmtudományi és Vizuális Tanulmányok Tanszék tanársegédje, illetve az Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola hallgatója.

Vas Máté

Az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója, író, újságíró.

Vida Kamilla

Költő, videós újságíró, kulturális szervező.

Zsupos Norbert

Filozófia mesterszakot végzett a PTE BTK-n, 2022-ben.